

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 3, 2018

Sayfa: 2118-2130

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[14-07-2018] – [25-09-2018]

2000 Sonrası Türkiye’de Neo-liberal Ekonomi Politikalar; Mimarlık ve Mimarlar

Beyza ONUR İŞİKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Dr., Karabuk University, Faculty of Architecture, Department of Architecture

Orcid ID/ 0000-0001-8246-9571

beyzaonurr@gmail.com

Öz

20. yüzyılın egemen iktisadi politikası olan neo-liberalizm, birçok alanda olduğu gibi inşaat sektörü için de yönlendirici güç olmuştur. Türkiye’de 1980’lerin sonundan itibaren neo-liberal ekonominin hayata geçirilmesiyle, mimarlık mesleği özel sermaye ile daha fazla yüz yüze gelmeye başlamış ve bu yüz yüze gelme durumu mimarlık pratiğine ve mimara yansımıştır. Bu noktadan hareket eden çalışmanın amacı, 21. yüzyılda Türkiye’de neo-liberal ekonomi politikaların mimarlık mesleğini, mimarı ve mimarın eğitimini ne şekilde etkilediğini incelemektir. Bu amaçla yapılan dönemsel okumalar ve araştırmalar sonucunda, Türkiye’de neo-liberal siyasanın itici gücüyle yapı sektörüne dayalı bir kalkınma politikasının benimsenmesiyle mimarlık okullarının ve mimarların sayısının kontrolsüz bir artışa maruz kaldığı tespit edilmiş ve buna bağlı olarak mimarın işgücü niteliğinin sıradanlaştığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberal Ekonomi, Mimarlık, Mimar, Mimarlık Eğitimi, Türkiye.

Neo-liberal Economic Policy in Turkey After 2000; Architecture and Architects

Abstract

Neo-liberalism, the sovereign economic policy of the 20th century, has been the driving force for the construction sector as it is in many areas. The aim of this work is to examine how the 21. Century neo-liberal economic policies in Turkey influences the architect and the architect’s education. As a result of this purpose, the periodic reading and research, the neo-liberal policy has the number of a development policy adopted by schools of architecture and architects based on the construction sector, the driving force has been found to be exposed to uncontrolled growth and has been observed accordingly commonplace quality of labor force, the architect of Turkey.

Keywords: Neo-liberal Economy, Architecture, Architect, Architectural Education, Turkey.

Giriş

Mimarlık meslek pratiğinin doğrudan bir bileşeni olan inşaat sektörü, birçok alt sektörü desteklemesi ve yüksek bütçeli yatırımlarla ekonomiye katkı sağlaması yönüyle ekonominin öncü sektörlerinden biridir. Başka bir deyişle, inşaat sektöründe yaşanan büyümenin, bu sektörün diğer sektörlerle olan ilişkisi bakımından, diğer sektörleri de tetiklediği bilinmektedir. Diğer yandan, inşaat sektörü büyüme dönemlerinde önemli istihdam alanları sağlaması ve dolayısıyla işsizliğin azaltılması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle 20. yüzyıldan günümüze kadar dünya hükümetleri, ekonomiyi kararlı ve dengeli kılabilmek için inşaat sektörünü destekleyen yatırımlara ağırlık vermişlerdir.

Global düzende yaşanan bu destekleyici politikalar, Türkiye inşaat sektörünün ekonomi politiği üzerinden de okunabilmektedir. Özellikle 1950’lerle birlikte kentler, neo-liberal ekonomi politikaların yansıdığı, artı-değerin yaratıldığı temel üretim mekânları haline gelmiştir. 1980’lerden sonraki süreç ise Türkiye’nin küresel ekonomi sistemine entegre olmaya çalıştığı süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda yine kentsel mekâna ve yapı çevre üretimine yapılan yatırımların gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, mimarın meslek pratiğiyle doğrudan ilişkisi olan inşaat sektörüne ve bu sektörün 21. yüzyılda kazandığı hıza odaklanılmaktadır. Türkiye’de inşaat sektörünün kazandığı kontrolsüz hızı tartışmak, mimarın pratikteki yerini ve mimar-sermaye ilişkisini sorgulama bakımından da önemlidir. Bu hedefler bağlamında, aşağıdaki bölümlerde öncelikle tarihi süreçte Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinde belirleyici olan önemli iktisadi dönemler incelenmekte, sonrasında inşaat sektörünün tarihi gelişim süreci açılmaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Ekonomi Politikaları

Mevcut ekonomik yapı ve ilişkiler bir sürekliliğe sahip olduğu için yeni ekonomi politikaları üretilse de uzun süre etkisini taşır niteliktedir. Bu nedenle, Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dönemin iktisadi dönemlerini ve ekonomi politikalarını anlamak için geçmiş süreci kısaca tanımak faydalı olacaktır.

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde, ekonomik yapının büyük ölçüde tarımsal üretime bağlı olduğu ve çağdaş anlamda bir sanayi varlığının olmadığı bilinmektedir. Boratav, (2011: 21) bu dönemde toplum yapısının ana karakterini; ulusal bir kapitalizme yönelmiş ve köklü bir dönüşüm gerçekleştirilememiş olarak tarif etmektedir. Bu bağlamda “milli iktisat” görüşü, kalkınma ve modernleşme için devlet desteğiyle bir milli burjuvazi oluşturulması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu düşünsel temeller, sonraki yılların kapitalizm yönündeki toplumsal ve ekonomik dönüşümlerinin kaynağı niteliğindedir. Bunun yanında, bürokratik kesimin egemenliğini yavaş yavaş ortadan kaldıran uygulamalar da kapitalistleşme sürecinin başlıca unsurlarından biri olarak görülmelidir.

1930-1960 Arası Dönem

1929 tarihli “Büyük Buhran”ın dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkili olmasıyla ekonomi politikalarının seyri devletçiliğe doğru yönelmiştir. 1930 sonrası ekonomi politikasına egemen olan devletçilik; bir tarım toplumunu sanayileşme yoluna yönlendirecek özel girişim ve özel sermayenin yetersizliği nedeniyle, temel altyapı ve sanayi tesisleri üretiminin devlet tarafından yapıldığı sistemdir (Tunçay ve diğerleri, 1989: 110).

Türkiye’de bu dönemde ilk planlı kalkınma hamleleri yapılmış ve 1934 yılından sonra ilk Birinci Beş Yıllık Plan hazırlanmıştır. Yine bu dönemde Merkez Bankası kurulmuştur. Birinci planın sonrasında, 1938 yılında ikinci beş yıllık plan uygulamaya koyulmuştur. Bu dönem, ayrıca Türkiye’nin küresel piyasalara ısınma ve bu kapsamda uluslararası kuruluşlara üye olma dönemidir. Özellikle bu dönemden sonra özel girişimcilik ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır (İnal, 2014: 8-9). Bu dönemde serbestleşmeye yönelik bir tutumun sonucu olarak; dış pazarlara yönelik, alt yapı yatırımlarına, inşaat sektörüne, yerel tarımsal üretime, doğal kaynaklara dayalı sınai üretim birimlerinin kurulmasına ve dokuma sanayisine öncelik veren bir kalkınma politikası uygulanmıştır (Boratav, 2011: 108-109).

1960-1980 Arası Dönem

Korumacılık politikasının önemsendiği bu dönemde, ekonomi yeni bir genişleme sürecine girmiş ve planlamalar iktisat politikalarının temelini oluşturmuştur. Öncelikle yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1963’ten itibaren üç tane 5 yıllık plan hazırlanmış ve ekonomi politikaları bu planlar üzerinden devreye koyulmuştur (İnal, 2014: 9).

Bu yıllar arasında özellikle madencilik, inşaat, turizm, alt yapı yatırımlarına öncelik veren bir kalkınma anlayışı ön plandadır. Bunun yanında 1962-1976 döneminin en önemli özelliği; siyasi rejimin “popülist” denilen bölüşüm politikalarını üstlenmesidir. Böylece egemen kitlenin uzun vadeli çıkarları ile halk kitlesinin çıkarları arasında bir denge kurulmasına çalışılmıştır. (Boratav, 2011: 123-124).

1980-2001 Arası Dönem

1970’lerde yaşanan krizler sonrası ekonomide yaşanan tıkanma Türkiye’ye de yansımış ve ekonomi politikalarında paradigma değişmiştir. Bu dönemi en iyi 24 Ocak kararları ifade etmektedir. Bu kararların amacını Akyıldız ve Eroğlu (2004: 55), enflasyonu aşağı çekmek, piyasa ekonomisini dinamik hale getirmek ve ekonomiyi dışarıya açarak döviz gelirlerini artırmak olarak ifade etmektedir. Bu kararlar, aynı zamanda Türkiye için ithal ikamesine dayalı yapının terkedilmesi anlamına da gelmektedir. Bu kararlarla birlikte

Türkiye’de liberal ekonomiye geçişin temelleri atılmıştır. Bu dönemde, dış borç ve kamu kesimi borçlanma oranı artmıştır.

1980’li yıllarda siyasi iktidar açısından, özel birikimden yana bir tavır egemen olmasına rağmen kamu yatırımları büyümenin itici gücü olmaya devam etmiştir. Kamu kesiminin toplam yatırımları 1979-1985 yılları arasında %25,6 artarken, özel kesim yatırımlarının %14 oranında gerilemiştir. Kamu yatırımlarındaki bu artış, enerji, telekomünikasyon-haberleşme, ulaşım ve belediye alt-yapılarında oluşurken ve sanayiden uzaklaşma eğilimi belirginleşmiştir. 1990’lı yıllarla birlikte ekonomide ciddi bir değişim ve dönüşüm dalgası olmuştur. Bu dönemde devlet müdahale edici değil, düzenleyici bir rol üstlenmiştir (İnal, 2014: 12).

2001 Ekonomi Krizi ve Sonrası Dönem

Türkiye’nin 2001 yılında yaşadığı ekonomik kriz, dünya ekonomisindeki şiddetli iniş-çıkışların olduğu bir süreçte meydana gelmiştir. 2001 krizi ile birlikte, Türkiye’de önemli miktarda uluslararası sermaye kaybı olmuş, dış borçlarında önemli artışlar yaşanmış, üretim düşmüş, işsizlik artmış, enflasyon yükselmiş, rezervler azalmıştır. Bu ekonomik kriz sonrasında, Kemal Derviş tarafından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı önerilmiştir (İnal, 2014: 13). Neo-liberalizm politikalarında belirgin olarak öne çıkan unsur ise üretimde özel sektörün öncülüğü olmuştur. Önemli kuruluşların büyük kısmının hızla özelleştirilmesiyle Türkiye neo-liberal bir dönemi yoğunlukla yaşamıştır. Kurumlarla ilgili düzenlemelere, kentsel rantlarla ilgili olan kuruluşlar da eklenmiştir.

2000 Sonrası Neo-liberalizm - Mekân Üretim İlişkisi

Türkiye’de 2000’lerden sonra yeni siyasi iktidar ile birlikte ekonomi politiğin farklı bir yöne girdiğine ve kentlerin farklı bir dönüşüm boyutu kazandığına önceki bölümde kısaca değinilmiştir. Bilindiği gibi günümüzde kentler artık ihtiyaçlar ve uzun vadeli gelişme stratejileriyle değil, kentsel rant odaklı politikalarla yapılanmaktadır. Kentsel mekânın gelişim sürecindeki değişim ve dönüşümleri anlamak için arka plandaki nedenleri kuramsal bir altyapıyla açmak yararlı olacaktır.

Gottdiener (1994: 89), kapitalist kentleşme süreçlerinin farklı siyasal, toplumsal ve kültürel bağlamlara göre farklılaşan mekanizmalarla ve siyasal ilişki biçimleri ile şekillendiğini belirtmektedir. Bir başka deyişle, farklı coğrafyalarda ve farklı siyasal bağlamlarda devlet müdahaleleri de farklılaştığından, kentsel mekân üretiminde farklı sonuçlar oluşabilmektedir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın bu başlığında Türkiye’de 2000’lerden sonra şekillenen ve neo-liberal ekonomi politikalarıyla oluşan kapitalist kentleşme dinamikleri ve yeni müdahale biçimleri ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

Kapitalist gelişmenin öznesi konumunda olan kentler, üretim ve tüketimin deneyimlendiği alanlardır. Tekeli (1988: 131) kapitalist sistemde kentleri,

temel üretim alanları ve artı değerın üretildiği mekânlar olarak ifade etmektedir. Ayrıca kentler üretim ve hizmet işlevleriyle kapital birikimini etkilemektedir. Kentlerin kapitalist sistemde üretilme biçimlerini, sermaye döngüsü-sermaye birikimi-kent ilişkisini ve günümüz kapitalizmde inşaat sektörünün kazandığı önemi açıklamakta Harvey'in teorik çerçevesi faydalı bir giriş sunmaktadır.

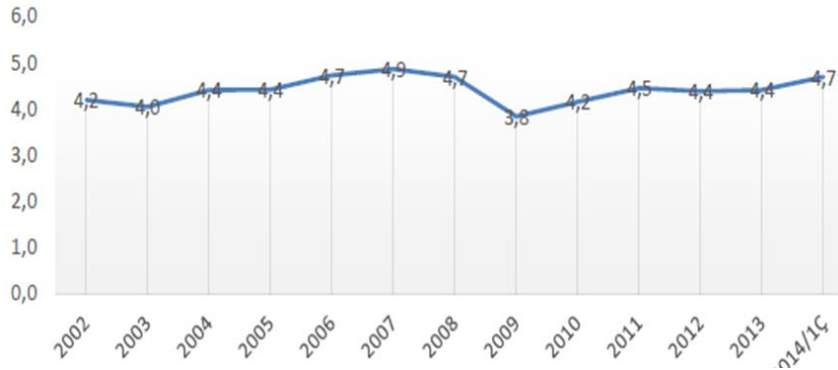
Harvey (2012: 419), sermaye birikiminin değişimini öncelikle "sermayenin ilk döngüsü" (endüstriyel üretim) olarak kavramsallaştırmaktadır ve endüstriyel üretimin karşılaştığı aşırı birikim krizinin sermayenin ikinci döngüsü ve üçüncü döngüsüne aktarılmasıyla geçici olarak nasıl üstesinden geldiğiyle açıklamaktadır. Teoriyi açmak gerekirse; kapitalizm doğası gereği, kapitalistler arasındaki rekabet ile aşırı birikime sebep olmaktadır. Biriken sermayenin yatırıma dönüşmemesi durumunda oluşan krize çözüm olarak "sermayenin ikinci döngüsü" katılmaktadır. Bir başka deyişle, kentsel alana yapılan yatırımlar devreye girmektedir. Burada sermaye sabit bir yatırım olarak üretim ve tüketim için gerekli olan yapılı çevreyi oluşturmaktadır. Şantiyeleşen kentlerde, fabrikalar, altyapı sistemleri, okullar, hastaneler, konut alanları, alışveriş merkezleri kentsel yapılı çevrenin farklı bileşenleridir ve sermaye birikiminin kârlılığı için sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Harvey'in, kentleşmenin ekonomi-politiği ve mekânın kapitalist sistemde üretimine yönelik düşünceleri günümüz mekân üretim pratikleri için geçerlidir.

Bahsi geçen bu teorik değerlendirmeler ışığında, Türkiye'de de son dönemlerde yapılı çevre üretiminin sermaye birikim süreçleri ile ilişkisini sayısal verilerle desteklemek ve kanıtlamak mümkündür. Türkiye'de sermayenin ilk döngüsünün ikinci döngüye aktarılması sürecinde öncü sektörlerden olan inşaat sektörü, özellikle son yıllardaki hızlı büyüme grafiğiyle dikkat çekmektedir. İnşaat sektöründeki bu büyüme oranlarının GSYH içindeki payı (Tablo 1) ve inşaat sektörünün GSYH içindeki payı (Şekil 1) Türkiye'de son yıllarda inşaat sektörünün bir lokomotif sektör olarak işlev gördüğünü kanıtlar niteliktedir.

Tablo 1. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payı (İnal, 2014)

Yıllar	İnşaat sektörü	GSYH	Sektörün GSYH içindeki payı
2002	14.707.328.659	350.476.089.498	4,2
2003	18.405.464.200	454.780.659.396	4,0
2004	24.660.999.858	559.033.025.861	4,4
2005	28.694.133.986	648.931.711.812	4,4
2006	35.849.263.172	758.390.785.210	4,7
2007	41.013.267.389	843.178.421.420	4,9
2008	44.657.644.372	950.534.250.715	4,7
2009	36.577.636.585	952.558.578.826	3,8
2010	45.669.500.016	1.098.799.348.446	4,2
2011	57.751.313.559	1.297.713.210.117	4,5
2012	62.156.828.152	1.416.798.489.819	4,4
2013	68.929.506.621	1.561.510.015.457	4,4
2014	18.987.038.244	407.309.998.031	4,7

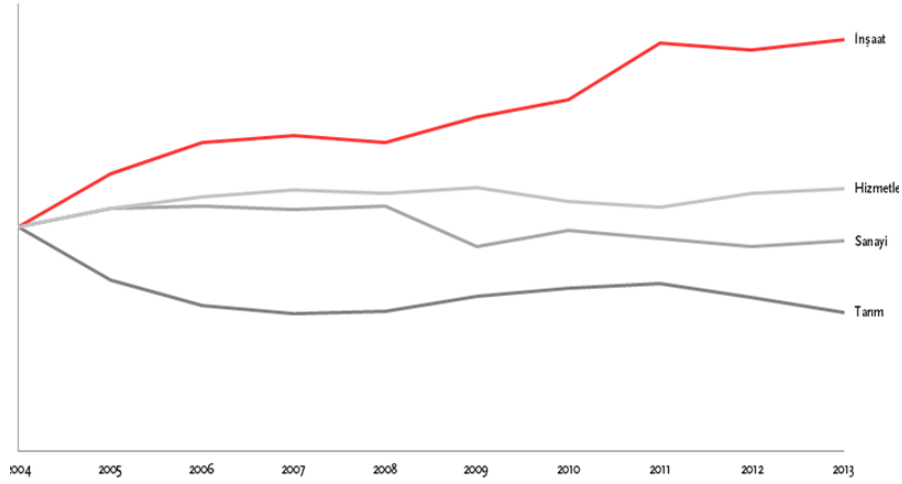
Şekil 1. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payı (TÜİK)

Şekil 1’de görüldüğü gibi 2000’li yılların başından 2008 küresel ekonomi krizine kadar olan süreçte inşaat sektörü, devamlılığı bakımından istikrar göstermiştir. 2009 yılından sonra GSYH içindeki payı tekrar yükselişe geçen inşaat sektörü 2014 yılına kadar istikrarlı yükselişini göstermiştir.

Türkiye’de inşaat sektörünün ve yapı üretiminin son yıllarda hız kazanması bu sektördeki istihdam oranlarını da etkilemiştir. TÜİK’in belirlediği verilere göre, 2004-2013 yılları arasında inşaat işkolundaki toplam istihdam sayıca iki katına çıkmıştır (Şekil 2) (TÜİK; Koçak, 2013).

Şekil 2. İnşaat Sektöründeki İstihdamın Durumu (TÜİK)

Türkiye’de 2000’li yıllarda inşaat sektörü özellikle yapı üretimindeki ivmeli artışla karakterize olsa da; bu dönemin inşaat sektörünün karakterini yalnızca bu ölçüt üzerinden değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Türkiye’de son dönemlerde inşaat sektöründeki dönüşümün önemli bir boyutunu kentsel dönüşüm olgusu ve inşaat sektöründeki taşeronlaşma politikaları oluşturmuştur. Türkiye’de taşeronlaşma stratejisinin meslek pratiğindeki işgücü ve emek süreçleri üzerine etkisi nedeniyle de tartışılması gerekmektedir. Kentsel dönüşüm politikalarıyla birlikte yürütülen bu uygulamaların, inşaat sektörüne ve dolayısıyla meslek insanlarının üretimdeki konumlarına etki edeceği açıktır. Üretim, yapılandırma ve iyileştirme çalışmalarının artışı bağlamında meslek insanlarının iş gücüne duyulan ihtiyaç artmakta, mezun sayısının artması için politikalar geliştirilmektedir. Böylece mesleğin kitleleşmesinin önü açılmaktadır. Türkiye’de olduğu gibi küresel boyutta da, inşaat sektörü ve meslek insanlarının konumlarında dönüşümün önemli bir boyutunu oluşturan taşeronlaşma uygulaması öncelikle büyük ölçekli kuruluşların verimlilik sağlama ve sürdürme politikaları ile ilişkilidir. Bir yüklenici aracılığıyla çalışmayı içeren taşeronluk, geçici istihdamın uygulama alanını genişleten bir yöntemdir (Gray, 2004:126-129). İşletme içi bir yüklenicilik faaliyetini içeren taşeronluk (Şafak, 2004: 123) stratejisinin asıl niteliği, genellikle iş-işçi maliyetlerini en aza indirmek için kullanılan istihdam ilişkilerinde sermaye lehine işlevleri üstlenmesidir.

İnşaat sektörü günümüzde, çeşitli işlerde uzmanlaşmaları gerektiren bir işleyiş mekanizmasına sahiptir. Özellikle üretim sürecinin parçalanarak birçok farklı faaliyete bölüdüğü, yapı üretimi dâhil, çeşitli görevler ve eylemlerin birbiri ardına gerçekleşen işleyişi ve uzmanlaşmış emeğe duyulan ihtiyaç, taşeron kullanımının hem teknik hem de ekonomik

bakımdan rasyonel gerekçelerini oluşturmaktadır (Fellini ve diğerleri, 2007: 279-288). Bu nedenle son yıllarda inşaat sektörü, taşeronluğun yaygın olarak kullanıldığı sektörlerden birisi haline gelmiştir (Çınar, 2014: 39; Manu ve diğerleri, 2013: 1017; Öz, 2001:140). İş yapma koşullarında uzmanlaşma geliştikçe, taşeron kullanımı da bu oranda artmaktadır (Eccles, 1981: 453).

Taşeronlaştırma, 2003 yılı 4857 Sayılı İş Yasası’nın 2. Maddesi ile “asıl işveren-alt işveren” ayırımı üzerinden yasada güvence altına alınmıştır. Bu yönde bir güvence ile birlikte taşeron sözleşmelerinin yaygınlaştırılması sistematik hale gelerek küçük işletmelerin artması sağlanmıştır. Bu yönde bir üretim ilişkisi esasında sermaye birikiminin ihtiyaçlarına karşılık gelen bir modeldir. Bu üretim biçimi aynı zamanda büyük ve orta ölçekli işletmelere işçi sayılarını azaltma ve işgücü maliyetlerini düşürme olanakları sağlamakla birlikte olası kriz dönemlerinden daha az etkilenme durumunu da getirmiştir. Özellikle son yıllarda hem kamuda hem de özel sektörde taşeron eli ile işçi çalıştırma yaygınlaşmıştır (Mütevellioglu ve Işık 2009: 182).

Türkiye’de inşaat sektöründe taşeronluğun, 2000 öncesinde de hâkim bir uygulama biçimi olduğunu bilmemize rağmen bu uygulama ağırlıklı olarak 2000’li yıllardan sonra taşeron çalışanların sayısının hızlı artışıyla birlikte daha tartışmalı bir hale gelmiştir. Öngel de (2014: 72), Türkiye’de taşeron çalışmanın 2002 yılından bu yana düzenli olarak artış gösterdiğini; 2002 yılında kayıtlı taşeron işçi sayısı 387 bin olarak ifade edilirken, 2011 yılında bu rakam 1 milyon 611 bine ulaştığını belirtmektedir. Öngel, özel sektör açısından taşeron çalışanların sayılarına bakıldığında inşaat sektörünün önceliğinin olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca inşaat sektöründeki taşeron ilişkisinin bu boyutlarda yaygınlaşması, emek piyasasının parçalanmasına, sendika hakkının, toplu pazarlık hakkının kullanılamaz duruma gelmesine de neden olmaktadır (Şafak 2004:111; Öngel, 2014). Bu durum da taşeron olarak çalışan kesime daha fazla güvencesizlik, emeğine, işine yabancılaşma, üretim sürecinin bütünlüğünden kopma ve proleterleşme süreci olarak geri dönmektedir.

Buraya kadar aktarılan kısımda, Türkiye’nin 2000 sonrasında yürüttüğü ekonomi-politik kapsamında inşaat sektörünün hızlı yükselişi, inşaata dayalı kalkınma politikalarının sonuçları ve inşaat sektöründe üretim süreçlerindeki dönüşümler sunulmuştur. İnşaat sektörüne dayalı bu kalkınma politikalarına bağlı olarak ortaya çıkan; her tür büyüme ya da gerilemelerin, üretim süreçlerinde parçalanmalara bağlı olarak işin bölünmesi yönündeki ilişki biçimlerinin mimarlık mesleğini ve bu pratiğin içindeki meslek insanını yakından etkilemesi kaçınılmazdır. İnşaat sektöründeki hareketlenmeler ve değişimler, meslek insanlarının istihdamını, sosyal-ekonomik konumlarını ve hatta aldıkları eğitimi de etkiler niteliktedir. Günümüzde ağırlıklı olarak inşaat sektörü üzerinden kalkınma politikalarının yürütülmesi -sektörde ortaya çıkan ara eleman eksikliği sorunuyla da ilişkili olarak- mimarlık eğitimi kurumlarının

sayısının ve mimarlık öğrencisi kontenjanlarının artması sonucunu getirmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın izleyen bölümünde; neo-liberal siyasanın itici gücüyle türeyen eğitim kurumlarının sayısındaki artış irdelenecektir. Eğitim kurumları sayısının artırılması sonucunda mezun mimar sayısının yoğun bir biçimde artışının, çalışmanın ikinci bölümünde aktarılan “mimarın seçkin ve elit konumu”nu nasıl etkilediğini tartışmak önemlidir. Kısacası, neo-liberalizm gibi bir üst söylem ile mimarlık okulları ve eğitim niteliği arasında kurulacak ilişki bize yeni tartışma alanları açacaktır.

Neo-liberalizm ve Mimarlık Okulları

Mimarlık eğitimini doğrudan günümüz ekonomi sisteminin bir uzantısı olarak görmemenin gerekliliğiyle birlikte, neo-liberal politikaların etkisiyle biçimlenen niteliğini de kabul etmek gerekmektedir. Günümüz ekonomi politikaları bağlamında eğitim politikaları da sermayenin güç alanına kaydırılmaktadır. Tural (2004: 101) bu duruma gerekçe olarak, eğitimin yatırım aracı ve ticari hizmet olarak algılanmaya başlanmasını ileri sürmektedir. Sayılan da (2006: 49), yükseköğretim düzeyinde eğitim alanının dört amaçla ticarileştirildiğine dikkat çekmekte ve bu amaçları; sınır aşırı hizmet sunumu, hizmetin yurt dışı tüketime açılması, ticari bir varlık oluşturmak ve istihdam koşullarının sağlanması olarak sıralamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de de vakıf üniversitelerinin sayısında artış olmuştur. Günümüzde Türkiye’de mimarlık okullarının yaklaşık %40’ını vakıf üniversiteleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de mimarlık bölümü kontenjanları 2014 yılında 6303’e, 2015 yılında 7085’e çıkarılmıştır (Mimarlar Odası 44. Dönem Çalışma Raporu, 2016). 2003-2015 yılları arası genel olarak değerlendirildiğinde Tablo 2’de görüldüğü gibi 2009 yılı bir kırılma noktası oluşturmaktadır. 2009 yılına kadar yeni bölümlerin açılmasından daha ziyade kontenjan artışının benimsenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, 2009 yılından sonra, mimarlık bölüm sayısının ve mimarlık öğrencisi kontenjanının artışında yaklaşık olarak aynı yüksek oran görülmektedir. Örneğin, mimarlık bölümlerinin sayısı 2005 yılında 36 iken, bu sayı % 22.2 artarak, 2009 yılında 44’e, öğrenci kontenjanı ise, 2005 yılında 1937 iken, % 53.6’lık bir artışla 2009 yılında 2976’ya ulaşmıştır. Ancak, bundan sonraki süreçte artış oranlarının giderek yükseldiği görülmektedir. Mimarlık bölüm sayısı 2009 yılından sonra % 88.6 oranında artarak 2013 yılında 83’e, öğrenci kontenjanı da % 89.2 oranında artarak 5631’e ulaşmıştır. Bu artışlar özellikle vakıf üniversitelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Mimarlık lisans eğitiminde, 2005-2013 yılları arasındaki bölüm ve öğrenci sayılarındaki değişim (2013) (Küçükdoğu ve diğerleri, 2013)

Kurum	2005-2009 Yılları		2009-2013 Yılları	
	Okul Sayısı	Öğrenci Kontenjanı	Okul Sayısı	Öğrenci Kontenjanı
Devlet Üni.	20-25	1192-1462	25-34	1462-2450
Vakıf Üni.	9-12	424-915	12-41	915-2889
KKTC	5	291-514	5	514-462
Toplam	36-44	1937-2976	44-83	2976-5631
Artış Oranı	%22.2	%53.6	%88.6	%89.2

Türkiye’nin neo-liberal ekonomi politikası zemininde ortaya çıkan yükseköğretim stratejilerine bağlı olarak, mimarlık eğitimi veren kurumların ve kontenjanların hızlı artışı, yeni mezunlar için işsizlik potansiyelini de gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, 2011 yılında mimarlık ve inşaat alanında yaklaşık %10,3 oranla 18 bin kişinin işsiz olduğu tespit edilmiştir (TÜİK).

Özetle söylenebilir ki, Türkiye’de “gelişim ve büyüme” kapsamında gerçekleştirilen “üniversitelileştirme” çabalarına yönelik olarak son yıllarda üniversite sayısının ve öğrenci kontenjanlarının hızla arttığı ve büyük kent-taşra ayırt etmeksizin her kente bir “üniversite” kurulmasının amaçlandığı görülmektedir. Türkiye’de neo-liberal siyasanın itici gücüyle yapı sektörüne dayalı bir kalkınma politikasının benimsenmesi beraberinde mimarlık okullarının sayısının ve kontenjanlarının artması sonucunu getirmiştir ve gelinen son noktada yeni mezun mimarların sayısı kontrolsüz bir artışa maruz kalmıştır. Bununla birlikte inşaat sektöründeki ivmeli artış olgusu bağlamında, mimarlık meslek insanlarının mesleki konumu için bahsedilmesi gereken bir diğer önemli konu da; yapı üretim hızının artmasıyla ilişkili olarak sektörde teknik emek gücüne ve ara eleman pozisyonlarına duyulan ihtiyacın ortaya çıkması ve bunun sonucunda yeni mezun mimarların işgücününün teknikerlik (ara eleman) kapsamında kullanılmasıdır. Ülkemizde meslek yüksekokullarında eğitim alan öğrenci sayısı oranı gelişmiş ülkelerdeki oranlardan düşüktür. Bu oran Türkiye’de % 18,2’dir (Durmaz ve Yılmaz, 2007). Gelişmiş ülkelerde ise bu oran , %30 un üzerindedir (örneğin Singapur %59, Tayvan % 55, İsviçre %47, ABD % 55). Bu sayısal veriler, ara eleman yetiştiren meslek yüksekokullarında eğitim alan öğrenci sayısının artırılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde inşaat sektörü ara eleman sıkıntısı yaşarken, meslek liseleri sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikte ara eleman yetiştirmekten uzaktır (Sezici ve diğerleri, 2009: 132). Bu nedenle günümüzde hızla büyüyen inşaat sektörününün ihtiyaç duyduğu ara eleman pozisyonu, mesleğe yeni katılan mimarlar üzerinden giderilmeye çalışılmaktadır. Bu duruma yukarıda

aktarılan pozisyonların neden olduğu düşünülmektedir. Bu nedenlerden birincisi; yukarıda belirtildiği gibi inşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu tekniker ve ara eleman açığıdır. Yeni mezun mimarların çoğunlukla tekniker olarak iş görme biçimlerinde kullanılmalarının bir diğer nedeni; son yıllarda hızla artan mezun sayısına bağımlı olarak mezunların ekonomik problemlerin üstesinden gelme arayışlarına temellendirilebilir. Bunun dışında bir başka neden; işveren mimarların büro işleyiş sürecinde, eklerdeki görüşmelerde görülebileceği gibi mimarlık eğitimi alan meslek insanlarını daha fazla oranda tercih etmesidir. Böylelikle büro içi işleyişinde, işveren mimar için ücretli çalışan mimarın bilgi ve emeğinden ideal biçimde faydalanmak mümkün olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de 20. yüzyılda yaşanan endüstriyel süreçle birlikte, üretim ilişkilerinin değişmeye başladığı gözlenmiştir. Böyle bir zeminde, ekonomide liberal bakışın egemen olduğu bir sürece girilmiştir. Üretilen neo-liberal politikaların da etkisiyle, inşaat sektörü oldukça yoğun hız kazanmıştır. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren inşaat sektörü GSYH içinde önemli bir pay edinmiş, yapı üretimi hız kazanmış, meslek insanlarına duyulan ihtiyaç artmış ve buna bağlı olarak inşaat işkolundaki toplam istihdam sayıca artış göstermiştir. Bunun yanında, neo-liberal politikaların itici gücüyle özellikle vakıf okullarının sayısında hızlı bir artış olmuş ve bu durumda mesleğe yeni katılan mimar sayısı da artmıştır. Mimarlık meslek pratiğinde özellikle teknik-ara eleman alanındaki eksiklikler mesleğe yeni katılan meslek insanları üzerinden giderilmeye başlanmıştır. Meslekteki bu rekabet ortamında, mimar emeği ucuz işgücü olarak görülmüş ve mimar denilen meslek insanı eski prestijli ve imtiyazlı toplumsal konumundan uzaklaşmıştır.

Bir başka deyişle, 20. yüzyılın getirdiği bu değişimler, mimarın mesleğini ve bununla ilişkili olarak mimarın pratikteki yerini yeniden biçimlendirmiştir. Yapı üretiminin hızlanması karşısında, mimarlık mesleğinin niteliğinin ve mimarın mesleki ve toplumsal konumunun dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla tüm bu dönüşümler çalışmaya yeni tartışma alanları açmıştır. Neo-liberal ekonomi politikalarına bağlı olarak artan yapı üretim hızı ve iş miktarı, meslek içinde iş bölümünü ve uzmanlaşmaları gerektirerek emek süreçlerinde dönüşümlere yol açmıştır. Kısacası neo-liberal ekonomi politikaları, mimarlık mesleğinin uluslararası sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmesini ve hizmet sektörünün önemli bir parçası olmasını gündeme getirmiştir. Tüm bu yapılanmalar, mimarlık mesleğine, “tasarım yapan mimar” a, mimarın seçkin ve sanatçı kimliğine ve toplumsal konumuna yönelik güncel ve ileriye dönük sorunları da yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Akyıldız, H., Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye cumhuriyet dönemi uygulanan iktisat politikaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İBF dergisi*, 1(1), 11-19.
- Boratav, K. (2011). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İstanbul: İmge Yayınları.
- Çınar, S. (2014). Taşeron çalışma ilişkilerinde inşaat işçileri, *Sosyoloji araştırmaları dergisi*, 17(2), 37-70.
- Durmaz, Ö., Yılmaz, T. (2007). MYO’larda eğitim sorunları ve çözüm önerileri, *4.Ulusal MYO Sempozyumu*, Bergama, İzmir.
- Eccles, R. G. (1981). Bureaucratic versus craft administration: the relationship of market structure to the construction firm, *Administrative Science Quarterly*, 26 (3), 449-469.
- Gottdiener, M. (1994). *The Social Production of Urban Space*, Austin: The University of Texas Press
- Gray, A. (2014). *Unsocial Europe: Social Protection or Flexploitation?*, London: Pluto Press.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Mekânları-Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- İnal, A. (2014). *İnşaat sektörünün ekonomik büyümeye etkisi (2002-2014) ve sürdürülebilir büyüme*, Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, H. (2013). İnşaat işkolunda istihdamın yapısı ve emek rejiminin özellikleri, *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 13-23.
- Küçükdoğu, M.Ş., Alioğlu, E.F., Dostoğlu, N., Esin, N., Türkçü, H.Ç., Coşgun, N. Enginöz, E.B, Arslan, M.E. (2013). Mimarlık bölümü açılması ve sürdürülmesinde aranacak asgari koşullar üzerine bir araştırma, *Mimarlık*, 374(1), 60-68.
- Levi, E. (2015). Türkiye’de mimarlık eğitimine niceliksel bir bakış, *Mimarlık*, 1 (381), 12.
- Manu P., Ankrah N., Proverbs D., Suresh S. (2013). Mitigating the health and safety influence of subcontracting in construction: the approach of main contractors, *International Journal of Project Management*, 1(31), 1017-1026.
- Mütevellioğlu, N., Işık, S. (2009). *Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm*, N. Mütevellioğlu, S. Sönmez, (Eds.), Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Sayılan, F. (2006). Küresel aktörler (DB ve GATS) ve eğitimde neoliberal dönüşüm, *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Aylık Bülten Eğitim Dosyası*, 1(1), 44-51.
- Sezici, H., Yılmaz, B., Yılmaz, T. (2009). İnşaat sektöründe istihdam ve ara elemanlar. 1. *İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu*, Antalya.
- Şafak, C., (2004). 4857 sayılı iş kanunu çerçevesinde taşeron (alt işveren) meselesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 51 (1), 111-132.
- TMMOB. 44. Dönem Çalışma Raporu. (2016). *Ankara: TMMOB Yayınları*, 2(2), 11.
- Öngel, S. (2014). Türkiye’de taşeronlaşmanın boyutları, *DİS-AR Bülteni*, 1(1), 8-17.
- Öz, Ö. (2001). Sources of competitive advantage of turkish construction companies in international markets. *Construction Management and Economics*, 19 (2), 4-9.
- Tekeli, İ. (1988). Kentleşmeye kapital birikim süreçleri açısından bakmanın sağladığı açıklama olanakları, *Defter Dergisi*, 1 (5), 11-28.
- Tunçay, M. Koçak, C., Özdemir H. (1989). *Çağdaş Türkiye Tarihi: 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tural, N. K (2004). *Küreselleşme ve Üniversiteler*, Ankara: Kök Yayıncılık.

